

II RIIGIKOGU

6. istungjärk.

Protokoll nr. 167 (43).

1924. a.

II Riigikogu koosolek 1. detsembril
1924. a. keel 4 p. l.

Kokku on tulnud 65 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **Fr. Akel**, kohtuminister **R. Gabrel**, rahaminister **O. Strandman**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, siseminister **Th. Rõuk**, põllutöominister **A. Kerem**, välisminister **K. R. Pusta**.

Wälisesitajate looshis: Soome saadik dr. **R. Holsti**, Läti saadik **J. Seskis**, Ungari chargé d'affaires dr. **M. Jungerth**, Soome saatkonna sekretäär **E. Erkko**, Rootsi konsul **Sven Alard**, Leedu konsul **J. Puchk**.

P ä e w a k o r d :

1. Wabariigi Walitsuse teadaanne praeguse seisukorra kohta.

2. Wabariigi Walitsuse teadaanne kaitseisukorra wäljakuulutamise kohta.

Koosolekut juhatab abiesimees **J. Soots**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Koosolek algab kell 4.45 min.

1. Päewakorra Juhataja **J. wastuwõtmine. Soots:** Awan Riigikogu erakorralise koosoleku. Wabariigi Walitsuse soowidele wastu tulles on Riigikogu juhatus otsustanud täna Riigikogu erakorralise koosoleku kokku kutsuda ja päewakorda wõtta need punktid, mis on laialisaadetud päewakorras trükitud.

Peale selle on Wabariigi Walitsuse käest tulnud järgmine esitis: „Wabariigi Walitsus on 1. detsembril sel aastal kuulutanud wälja põhiseaduse § 60 punkt 5. põhjal sõjaseaduse terwe Eesti riigi piirides ja esitab selle otsuse Riigikogule kinnitamiseks.“

Päewakorra kohta on sõna rkl. Wirma'l.

K. Wirma (sd.): Mina teen ettepaneku mõlemad päewakorra-punktid ühendada üheks punktiks, selleks et walitsusele wõimalust anda korrage oma seisuk

kohta mõlema küsimuse puhul ette kanda.

Juhataja **J. Soots:** On ettepanek tehtud mõlemad päewakorra-punktid ühendada. (Hääletatakse.) Nähtawana enamusega on ettepanek wastu wõetud.

2. Wabariigi Walitsuse teadaanne praeguse seisukorra ning kaitseisukorra wäljakuulutamise kohta.

Riigiwanem **Fr. Akel:** Härrad Riigikogu liikmed! Eesti riik on, kuid raskustes kogenenud. Meil kõigil on weel üksikasjaliselt meeles heit-

lus Eesti wabaduse eest, on meeles need suured ohwrid, mis riigi rippumatus meil nõudnud. Kuid wärsked sündmused kõnlewad selgel keelel, et see heitlus Eesti wabaduse eest weel mitte ei ole lõppenud, et ohwrietele halastamatult lisa nõutakse. Sõjariistad on uuesti paukuma pandud meie iseseiswuse weriwaenlase poolt, ja seda nimelt riigi südames — tema pealinnas. Minu härrad! Need olgu äratuse ja hoiatuse paugud — tänu jumalale — sest waenlase suuremad kawatsused ei ole ka seekord mitte täide läinud; kuid seisukorra tõsidust ei wähenda ka see õnnelik asjaolu mitte.

Üldjoontes on lugupeetud Riigikogu liikmed täna hommikuste sündmuste käigust wististi kõik informeeritud ja üksikasjalise ülewaate sellest annab see lugupeetud isik, kelle kätte walitsus on möödapääsemata tarwilikuks pidanud sõjawäelist wõimu koondada. Teada on meil kõigil, et kolmanda internatsionaali käsutada olewad salgad tänasel warajasel hommikul sõjariistus wäljaastumise pealinnas toime panid, ühel ajal ametkonde wallutades ja selle juures riigiametnikka ja kodanikka nende kohuste täitmisel maha tappes, enne kui appitõttawad wäeosad neid selles takistada said.

Rkl. Nanilson'i tapmisele on pidanud järgnema uued ohwrid, ja surma on saanud Wabariigi Walitsuse liige teedeminister Karl Kark... (Riigikogu liikmed tõusewad püsti.) ...kelle

põrm lossi Walges saalis puhkab. Peale selle veel mitmed ohwitserid, kaitseväelased ja riigiametnikud — meie kohus nende mälestust waikselt austada. (Riigikogu liikmed istuvad kohata dele.)

Mitte pealinnaga ei piirdunud see enamlaste riigipöörde katse, vaid ka mujal riigi piirides on ühenduses päewasündmustega ja kooskõlas nendega kuritõid sama sihiga toime pandud. Nimelt on raudteelikumist katsutud sildade wigastamise kaudu katkestada. Senni kogutud andmed näitawad kindlasti, et siin on asutud waremalt omas kihutuslehtedes ja muul wiisil äratähendatud kawatsuste järele talitamisele, et siseriigis omal jõul algatust teha ja siis wäljastpoolt abi nõutada. Minu härrad! Kui Wabariigi Walitsus Riigikogu juhatasele täna veel soowi awaldas Riigikogu erakorraliseks koosolekuks kokku kutsuda, siis sündis see sel otstarbel, et Riigikogu wõimalikult kiirelt informeerida praeguse seisukorra kohta, nimelt aga selleks, et teatawaks teha walitsuse samme, mis osalt Riigikogu heakskiitmist, osalt Riigikogu kinnitamist nõuawad. Ja kui siis Riigikogu ja walitsuse wahel üksmeel walitseb, siis suudab Wabariigi Walitsus kindlal käel edasi tegutseda ja enamlist riigipööre katset täitsa likwideerida.

Erakorralised ajad nagu praegu, nõuawad tungiwalt erakorralisi abinõusid — ei kiideta neid heaks, peab Wabariigi Walitsus, wõib olla, jääma pealtwaatajaks.

Arwan, et meie kõigi ühisele waenlasele ühine rind tuleb wastu panna. — Teeme meie seda, siis wõime julgesti tulewikku waadata. Nagu Riigikogule ette kantud on, on Wabariigi Walitsus põhiseaduse § 60. punkt 5-da põhjal, tarwilikuks ja möödapääsematuks pidanud sõjaseadust wälja kuulutada kogu Eesti riigi piirides. Sellesama paragrahwi ja punkti põhjal tuleb seda Wabariigi Walitsuse otsust Riigikogule kinnitamiseks ette panna, mida Wabariigi Walitsus ka teinud on.

Teiseks, arwesse wõttes praegust momenti ja silmas pidades, et wägiwalgaga wäljaastumine ja agitatsioon ei piirdu mitte ainult pealinnaga, vaid on andmed, nagu ma lühidalt seda puudutasin, mis näitawad, et tegutsetakse üle kogu riigi, siis on tarwilik, et Eesti kaitsewägi walmis oleks kaitsema mitte ainult

Tallinna linna, meie pealinna, waid tal tuleb kindlalt ja julgelt wälja astuda selle ülbe aktsiooni wastu üle kogu riigi. Selleks pidas Wabariigi Walitsus tarwilikuks sõjawäelist wõimu koondada ühe isiku kätte. Aluseks on Wabariigi Walitsusel selleks olnud põhiseaduse § 80, mis küll mitte tähttähelt, kuid siiski sisu järele Wabariigi Walitsusele minu arwates selle õiguse annab. Nimelt põhiseaduse § 80 põhjal on Wabariigi Walitsus täna otsustanud nimetada kindral-leitnant Laidoner'i Eesti wabariigi kõigi kaitsewägede ülemjuhatajaks 1. detsembrist sel aastal kell 9.30 min. hom. arwates, õigustega, mis on ette nähtud sõjawägede juhtimise seaduses sõja ajal. Ja minul on au Wabariigi Walitsuse nimel seda walitsuse otsust lugupeetud Riigikogu liigetele ette panna heakskiitmiseks.

Lähemaid teateid tänaste wäljaastumiste kohta annab wägede ülemjuhataja ja härra kindral-leitnant Laidoner.

Kaitsewägede ülemjuhataja kindral-leitnant **J. Laidoner**: Lugupeetud rahwasaadikud! Kõigil on juba teada lühidalt asjade käik, mis täna wara hommikul sündis. Wabariigi Walitsuse ülesandel on minul kohuseks ette kanda ja informeerida Riigikogu ligemalt seisukorra üle, nii nagu ta on wälja kujunenud, nii nagu tema praegu on. Täna hommikul umbes kell 5.30 algas see peale, tungisid mitmest kohast sõjariistus salgad, organiseeritud salgad ametiasutuste peale, katsusid neid üle wõtta, kusjuures kokkupõrkeid tuli, mille tõttu mitmed surma said. Surma said mõned kaitsejatest, kes ametiasutuste juures olid, päris juhuslikult, teised wastupanemise juures.

Pealetungimised olid järgmistes kohtades. Kõige esiti sõjaministeeriumile tungis peale salk, mitte wäga suur, wõib olla kümnekond isikut. Seal iseäranis suurt walwet wõi kaitset ei olnud, oli niisama nagu siin, Riigikogus üks tunni mee, kellest muidugi kerge oli üle saada. See salk wiskas sinna kaks wõi kolm pommi, wõrdlemisi suurejõulised, sest et sõjaministeeriumi üks osa on kõwasti lõhutud. Sellest on näha, et need pommid on olnud wäga suurejõulised. Aga need, kes seal olid, walwekord ja walwesõdurid, said pealetungijatest wõrdlemisi ruttu jagu, kusjuures küll üks sõdur haawata sai, aga üks pealetungijatest sai ka surma.

Teine oli 10-da rügemendi staap. Sinna staapi tungis ka sõjariistus salk sisse, seal magasid ohwitserid, ja üks ametnik, nendest tapeti kohe kolm ohwitseri, üks ametnik ja üks telefonist — eraisik. Siin jälle, kui esimene segadus mööda läks, inimesed üles ärkasid, said pealetungijad tagasi löödud.

Siis oli pealetungimine soomusautode, tankide diwiisile, mis asub Mäe kasarmutes, endises Suharewka kasarmus. Seal oli pealetungimine garaashi peale. Seal pealetungijate hulgas ja eesotsas oli ka üks alamohwitser, kes oli tankide diwiisi teenistuses. See alamohwitser oligi wälja sõitnud ühe Prantsuse wäike tankiga ja sõitnud diwiisi poole. Sel ajal oli aga juba diwiisis trewooga, inimesed ärkasid üles, weltweebel oli wälja läinud ja oli näinud, et alamohwitser tahtis tankiga wälja sõita. See alamohwitser awas weltweebli peale tule rewolwrist, laskis kaks pauku, mis aga mitte ei tabanud, ja siis weltweebel laskis tema maha. Sellega oli tank tagasi wõetud ja peale selle oli warsti kõik see asi jällegi korraldatud ja rahu jalule seatud.

Suurem pealetungimine sõjawäe osadest oli kadettide koolile Tondil. Sinna oli peale tunginud umbes 50 inimest. See oli ka arusaadaw, sest et seal on meie käsisõjariistade ladu. Sinna wisati mitu granaati enne akendest sisse, ja siis tungiti majasse. Seal sai kohe korrapidaja kadett surma ja weel üks teine kadett lasti maha, kuna mitu neist raskesti haawata said. Nendest on üks haigemajas ära surnud, nii et kokku 3 kadetti surma on saanud. Siis, kui jällegi esimene segadus mis suur oli, mööda läks, kui teised ka juba üles ärkasid, oma sõjariistad kätte said, pealetungijad püüdsid küll püssipüramiidid oma kätte saada, ei saanud seda aga mitte, sest kadetid wõtsid sõjariistad kätte, — ja siis taganesid pealetungijad otsekohe sealt wälja. Neid hakati ümber piirama, ja nendest on 8 isikut kinni püütud.

Siis oli pealetungimine siin Toompea lossi karaulile wõi wahtkonnale. Salk, kes siia peale tungis, oli pool era- ja pool sõduriietes ja tungis tunnimeestele seljatagant kallale. Ühe tunnimehega on niiviisi juhtunud, et tema on püssi käepeale wõtnud, kuid seljatagant on temale kallale tungitud. Kuidas Riigiwanema juurde on sisse tungitud, selle kohta ei

ole mul otsekoheleid andmeid. Siia wahtkonna juurde on sisse tungitud, wahtkonnaülem on tapetud, kuna teiste käest on sõjariistad ära wõetud. Umbes samasugune pealetungimine oli Riigiwanema majale. Sinna tungis salk sisse, Riigiwanem sai aga teise tuppa põgeneda, pani ukse kinni, nemad purustasid ukse ära, kuid härra Riigiwanem taganes teise tuppa nende eest ja see kestis nõnda kaua, kui sõjawäeosad olid siia jõudnud ja siis jooksisid kõik pealetungijad wälja. Seesugune kallaletungimine oli siin. Siis on weel pealetungimine olnud paaris kohas, nimelt Balti jaamas ja kitsarööpalise peajaamas. Balti jaamale on pealetungimine sündinud wõrdlemisi suure salgaga. Balti jaamas on ka hulk sõdurid ja ohwitserid olnud, kes sõitsid wara hommiikul Tondile kursustele. Nad olid ilma sõjariistadeta, sest nad sõjariistu harilikul ajal ei kannu. Neile oli peale tungitud ja neid oli arreteeritud, kuid siis tuli sinna appi ratsapolitseiisalk, kuid see ei saanud pealetungijatest mitte jagu ja sinna appi saadeti weel sõjawäesalgad, kes seda asja likwideerisid. Selle juures on wõrdlemisi raskelt haawatud kolonelleitnant Rosländer, nimelt on temal jalalu puruks lastud. Ühes sellega on Balti jaamas surma saanud meie teedeminister. Temaga on lugu nii olnud, — ma ütlen, need on kõik niisugused andmed, mis rutuliselt kokku korjati, sest ei olnud aega juurdusi teha ja wõib olla, et andmed mitte täpsed ei ole, — temale on teada antud, et üks sild on purustatud ja tema on sõitnud Balti jaama, et korraldusi teha kaugemale meie riigi osadesse. Teda olla kästud seisma jääda, tema ei ole aga mitte seisma jäänud ja kui sõjawäesalk sinna jõudis, leidsid nad tema surnukeha eest. Neid ohwitserid, keda seal on olnud 20, neid on kästud saapad ja sinelid maha wõtta, et neid teise ilma saata, aga siis tuli sõjawäesalk sisse ja ajas pealetungijad laiali. Kitsarööpalise peajaamas oli lugu samasugune, sinna tungis salk sisse, seal olid jaama korrapidaja ja ametnik ja need mõlemad said surma. Posti ja telegraafi tungis salk sisse, wõtsid posti oma alla senni, kui politsei sinna jõudis. Politseiülem sai seal ka wangi wõetud, kuid warsti jõudis sinna sõjaministeeriumi juurest soomusauto ja likwideeris seal selle asja ära. Maa lennuwäe diwisjoni peale on niwõrd suur salk tunginud, et selle oma

alla wõtnud. Seal ühtegi sõjawäeosa ei ole ja tuli sõjawäge siit saata. Aga enne kui sõjawäed appi jõudsid, on kaks lennukit õhku tõusnud. Pärast on selgitatud, et on olnud kaks isikut, kes on käskinud, lenduritele rewolwrid nina alla panes, lendu tõusta ja lennata Wenemaale. Kas nad Wenemaale on jõudnud, see on teadmata. Ühe kohta on teada, et üks lennuk laskis ennast maha 5 wersta sealpool Narwa Saretsje küla juures. Teise lennuki kohta mingisuguseid teateid ei ole. Lennukid on „D 49“ ja „Albatross“. Peale selle kui sõjawäeosad sinna wälja saadeti, likwideeriti seal asi. Siis oli weel pealetungimised II ja III politseijaoskonna peale. Peale on tungitud ka Riigikogu liikme härra Einbund'i korterisse, kuhu on paarkümmend pauku lastud ja granaat wisatud, aga suureks õnneks ei ole perekonnast keegi haawata ega surma saanud. Siis on weel mõnele ohwitserile korterisse kallale tungitud ja major Stern on oma korteris ära tapetud. Wangimajad on täiesti puutumata, ladud on kõik korras ja merewäes mingisuguseid iseäralikka sündmusi olnud ei ole. Side sai mõnes kohas rikutud, kuid selle peale waatamata, et meie side on praegu nõrk, on mul siiski praegu andmeid igaltpoolt riigi piiridelt. Üldse on igalpool seisukord waikne, mingisuguseid rahutusi teistes kohtades ega teistes linnades olnud ei ole, peale juhtumiste raudteel. On purustatud sild Mustajõe, see on Kehra ja Aegwiidu wahel ja Wasula sild on ka purustatud, see on natukene põhja pool Emajõe silda, aga loodetawasti saawad nad täna õhtuks walmis, sest neisse kohtadesse on juba hommikul parandusrongid wälja saadetud, nõnda et need sildad peaksid juba nüüd korras olema.

Nendest andmetest, mis on kogutud, on näha, et see wäljaastumine on kawatsetud korda saata Tallinnas. On kawatsetud üle wõtta riigiasutused ja niisugused teised asutused, mis pealetungijate meelest kõige tähtsamad olid. On korraldusi olnud, et ka teistest linnadest oleksid pidanud lööksalgad Tallinna tulema. Wist ühe niisuguse salga kohta on weel andmed, kuid nagu ma juba tähendasin, on need andmed kontroleerimata, neid ei saa siin praegu ette kanda. Igatahes on seisukord niisugune, et teistest kohtadest pidid salgad siia tulema nõnda, et kõik on koondatud just pealinna peale.

Nagu juba tähendasin, on sõjariistadeks olnud käsigranaadid, püssid, automaatpüssid, rewolwrid ja ka tugewamad pommid. Igatahes ei ole sõjaministeriumi käsigranaadid wisatud, ma olen ise koha peal käinud ja leidsin, et tsementpõrandasse on tugewad augud tekkinud, nii et seda käsigranaatidega teha ei saa, igatahes on need olnud tugewama jõulised pommid. Riidesse on olnud rietatud sõduritena, see tähendab üks osa; neil kes surma saanud, on olnud seljas sõduri kuub, kuid muidu erariides, muist on olnud ka ohwitseride riidesse maskeeritud.

Ohwrid on olnud: surma saanud 5 ohwitseri, 3 kadetti, 2 sõdurit, 4 eraisikut ja 5 politseinikku. Haawatuid, neid kes raskelt haawatud — 5 ohwitseri, 7 kadetti, 3 sõdurit ja kergelt haawatuid — ohwitser, 3 kadetti ja 6 sõdurit. Eraisikuid on haawatuid 16. Need on kõik suuremalt jaolt, kes ees trehwasid olema wõi jälle ametiasutustes, need lasti lihtsalt maha ja sellega oli asi lõpetatud.

Praegu on igalpool kindel walwekord sisse seatud. Siis on weel kinni wõetud umbes 50 isiku ümber, täpseid andmeid mul käepärast ei ole. Need kinniwõetud lähewad kohtu alla seaduslikul teel, igaüks selle diwiisi piirkonnas, kus neid kinnij wõeti. Sõjawäljakohtud saawad töötama ja osalt töötawad ka praegu sõjawäe prokurööri juhatusel ja tema korraldusel, nii et igaüks läheb sõjawäljakohtu alla selle diwiisi piirkonnas, kus kuritegu toime pandud. Kokku on siamaani kinni wõetud umbes 50—60 isikut neist pealetungijatest. Üldse peab tähendama, et see pealetungimine on olnud, niipalju kui saadud andmed näitawad, väga jultunud. Pealetungimine on sündinud peaasjalikult asutustes, nüüd on ta õnnelikul wiisil likwideeritud selle tõttu, et wõrdlemisi ruttu wälja kutsuti sõjawäeosad. Sõjawäeülemus, kelle wastutusel wõi kes selle korra eest pidid wastutema, see on kohalikud ülemused, tegid kõik selleks, et nii ruttu kui wõimalik korratust likwideerida. Pean ütleva, et kui mina sõjawäestaapi nii kell $\frac{1}{2}9$ wõi natuke üle 8 läksin, siis oli suuremalt osalt kõik see asi juba likwideeritud, kuna ainult mõnest kohast weel andmeid ei olnud, need tulid alles pärast, nii et mina ei tahaks öelda, et mina seda olen teinud, waid asja on likwideerinud isikud, kes kohtade peal olid ning kelle ülesandeks see oli seaduse

järele. Praegune seisukord on igalpool üle riigi rahulik. Kõigist riigiosadest, niipalju kui meie side ülepea lubab, on andmed, et igalpool on täiesti vaikne ja kuskil prowintsis ei ole iseäralikka wäljaastumisi olnud. Ka piiri peal on side peaaegu täiesti kindel ning seisukord vaikne. Kõik korraldused julgeolekuks nii sisemised kui wälimised, on tehtud niipalju kui see wõimalik on meie wäikese Eesti sõjawäe koosseisu juures, nagu teate, ei ole meie koosseis praegu mitte suur. Igalpool on walwe olemas ja tahaksin uskuda, et iga kodanik wõib täiesti praegusel silmapilgul julgelt oma tööd jätkata. Ärewus on suur igalpool, ka isegi sõjawäeosades, ja sellepärast tuleb nii mõnedki päewad kindlalt talitada, et elu juhtida harilikkudesse rööbastesse. See on kõik, mis minu ülesandeks oli ette kanda Wabariigi Walitsuse nimel.

Juhataja J. Soots: Korra kohta on sõna rkl. Wirma'l.

K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku määrata pooletunniline waheaeg, et oleks wõimalus ette walmistada läbirääkimisteks Wabariigi Walitsuse teadaande puhul. Ma kuulen hüüdeid, et määrata weerandtunniline waheaeg. Olen sellega nõus, et weerandtunniline waheaeg määrata.

Juhataja J. Soots: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 5.15 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 5.50 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **J. Soots.**

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus.**

Juhataja J. Soots: Riigikogu jätkab erakorralist koosolekut.

A. Anderkopp (töer.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Niisugusel päewal, nagu täna, oleksid sõnad üleliigsed. Wabariigi juht Riigiwanema näol ja lugupeetud kindral Laidoner on esinenud ülewaatega silmapilgu kohta. Sellepärast julgen mina, et walitsusele ja lugupeetud wägede ülemjuhatajale täit wõimu anda Riigikogu nõusolekul, esitada järgmise ülemineku-wormeli: „Riigikogu, ära kuulates Wabariigi Walitsuse seletust sindinud olukorra kohta riigis, eriti agakogu riigis kaitseseisukorra wäljakuulutamist ja ülemjuhataja nimetamist, otsustab:

eelnimetatud Wabariigi Walitsuse sammud otstarbekohaseks tunnustada ja wäljakuulutatud kaitseseisukord kinnitada.“

Juhataja J. Soots: Rkl. Anderkopp'i poolt on ülemineku-wormel esitatud. Kas soowitakse selle ettekandmist. (Hüüded: Ei ole tarwis!) (Hääletatakse.) Ühel häälel on ülemineku-wormel wastu wõetud. Seega on käesolew päewakorra-punkt wormeliga otsustatud. Päewakord on läbi.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 5.55 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **J. Soots.**

Sekretäär **T. Kalbus.**

